

Н.А. АНДРЮЩЕНКО

УДК 94 (477.63) «1925-1934»

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ 1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ «ЗОРЯ»)

На основі часопису «Зоря», який виходив з 1925 по 1934 рік, проаналізовано культурне життя і його особливості в цей період на Дніпропетровщині. В статті також визначено суспільно-політичні фактори, які вплинули на розвиток культурної сфери.

Ключові слова: культурне життя, поезія, проза, ВУСПП, театр, музика, живопис, бібліотечна справа.

На основе журнала «Зоря», который выходил с 1925 по 1934 год, проанализирована культурная жизнь и ее особенность в этот период на Днепропетровщине. В статье также определены общественно-политические факторы, которые повлияли на развитие культурной сферы.

Ключевые слова: культурная жизнь, поэзия, проза, ВУСПП, театр, музыка, живопись, библиотечное дело.

Based on the magazine “Dawn”, which appeared from 1925 to 1934, the cultural life and its feature in this period in Dnipropetrovsk are analyzed. The paper also identifies social and political factors that influenced the development of the cultural sector.

Keywords: cultural life, poetry, prose, VUSPP, theater, music, art, library science.

Періодичні видання є одним з найбільш інформативних і достовірних джерел вивчення культурного життя суспільства в той чи інший період, в даному випадку – розвитку театрального, музичного, художнього мистецтва на Дніпропетровщині в роки становлення соціалістичного суспільства з його суперечностями, світлими ідеалами і людськими трагедіями. Послідовність і перебіг цих подій у 1920-х – початку 1930-х років представлені у публікаціях літераторів місцевого часопису «Зоря».

Історіографію питання про відображення культурного життя на Дніпропетровщині у зазначений період на сторінках часопису можна оцінювати двояко. З одного боку, можна констатувати, що наукового аналізу

цього процесу немає, а з іншого – про окремих авторів і їхню творчість в «Зорі» існує досить велика кількість публікацій, переважно нарисового характеру, авторами яких є письменники і журналісти. Вони розкидані по різних часописах і газетних виданнях. Цінним для розкриття нашої теми є збірник нарисів про творчість письменників Дніпропетровщини та їхню літературну спадщину, життєві долі під красномовною назвою «З любові і муки» (Днеськ, 1994 р.). В ньому є нариси й про тих літераторів, які друкувалися в «Зорі», а саме – Івана Ткачука, Трохима Романченка, Бориса Тенету, Максима Лебідя, Олену Шпоту, Василя Чапленка, Миколу Мінька, Кліма Поліщука.

Метою даної статті є аналіз відображення в часопису культурного життя та суспільно-політичних змін на Дніпропетровщині в 1920-х – 1930-х роках, з'ясування факторів, що вплинули на сферу культури та визначили спрямованість її жанрів.

Історія створення часопису «Зоря» пов'язана з початком політики українізації («коренізації»). У 1925 році літературно-науковий та громадсько-політичний часопис «Зоря» став першим на Дніпропетровщині україномовним виданням. Його створенню сприяла влада, яка у 1925 р. почала активне впровадження українізації. Редактором «Зорі» виступив західноукраїнський письменник Іван Ткачук, який на той час проживав у Катеринославі й був активним учасником творчого процесу. Видавала часопис місцева організація Спілки пролетарських письменників «Гарт» [36, с. 280]. Редакція видання знаходилась у Катеринославі (Дніпропетровську) на проспекті К. Маркса, 106. «Зорю» було визначено як щомісячник. Основними рубриками в часопису мали бути «Поезія», «Проза», «Статті», «Новини науки і техніки» та «Культурно-мистецька хроніка», «Наше листування», «Нові книжки».

У січні 1925 року перше число часопису вийшло накладом 2000 примірників. Часопис розповсюджували безкоштовно по катеринославських робітничих клубах, червоних кутках, профспілках та інших закладах. Потім передплатна ціна на рік склала 2 крб., вроздріб «Зоря» коштувала 20 коп. Часопис можна було придбати в Катеринославі, книгарнях «Книгоспілки» Києва та Харкова, а також в харківській книгарні «Рух».

Рівно три роки знадобилось часопису, щоб здобути популярність в російськомовному губерньському місті. До 5-річного ювілею «Зорі» редакція вмістила замітку, в якій І. Ткачук розповів про кроки становлення видання: «Виходила «Зоря» регулярно щомісяця цілих три роки, маючи дуже обмежене число передплатників, без жодного штатного робітника. Незважаючи

на такі обставини, редакція «Зорі» при підтримці партійного комітету, невпинно працювала, розуміючи, що журнал «Зоря» хоч і важко пробиває собі шлях до широких мас, але робить уже велику культурну справу. «Зоря» стала за трибуну молодих письменників початківців села й міста. Сотні віршів й оповідань пливли до редакції не тільки з Дніпропетровщини, але й цілої України, а далі з Кубані та навіть з Сибіру від українських пересельців. Потрапила «Зоря» й за кордон, до української трудової еміграції в Чехословаччині, у Німеччині, в Америці. І відтіля почали надходити твори від молодих українських письменників, що через «Зорю» бажали налагодити зв'язок із Радянською Україною» [34, с. 22].

Зростання кількості авторів та передплатників «Зорі», яких у 1926 році нараховувалося лише 500 чоловік, також стало певним результатом «українізації». Політика партії була спрямована на розвиток національної культури країни. «Зоря» як літературний провідник цього процесу на Дніпропетровщині відображала процес виконання поставлених завдань.

У 1925 році в часопису, після остаточного редагування в Політбюро, була вміщена Постанова пленуму ЦК КП(б)У про українізацію. З тих пір у щомісячнику постійно вміщувалась інформація про розгортання «українізації», яка досить швидко дала серйозні результати. В культурно-мистецькій хроніці «Зорі» за лютий 1925 р. під заголовком «Перевірка українізації в Києві» повідомляється: «Київська губерніяльна комісія по проведенню українізації радянського апарату перевірила 26 установ з 4000 співробітниками. За незнання української мови звільнено 120 співробітників. Прийом нових співробітників відбувається з іспитами по українознавству» [23, с. 30].

Подібні перевірки проходили й на Дніпропетровщині. До тих пір, поки завдання українізації не почали чітко виконуватися, публікації часопису «Зорі» не були позбавлені критики. Наприклад, у статті

харківського літератора К. Ялового «Як не в стовп головою, то в яму ногою (замітки українізованого)» за липень 1927 року критикується книжечка «Правопис і граматика» О. В. Куріпка, видана Дніпропетровською Профспілкою. Вона викликала у автора іронічну оцінку. «Українізація у нас в Дніпропетровську провадиться не тільки без жодного методичного керівництва, а взагалі без всякого керівництва», – робить висновок К. Яловий [44, с. 18]. Та вже у № 10-11 за 1927 р. у публікації «Культурний ріст Дніпропетровщини за 10 років» говориться про позитивний результат виконання політики українізації: «Українська мова стала мовою державних установ, і мовою викладання в 700 школах округи. Українізовано також кіно й частину радіо. Потроху українізується й масова робота професійних спілок. Організовано український державний театр» [16, с. 55]. У таких публікаціях зазначалася і творчість місцевих письменників та поетів, які свої вірші і прозові твори писали виключно українською мовою.

Літературу 1920-х років, як правило, називали «жовтневою», а письменників, які своєю літературною діяльністю прославляли перемогу радянської влади над буржуазією в 1917 році, – «революційними» [33, с. 23]. У перших же числах часопису «Зоря» з'являються поетичні та прозові твори, пройняті духом революції. Причому ідеї віршів та оповідань розпізнаються вже у назвах, наприклад, у віршах «Ленін» Михайла Дубовика, «Прислухайся до серця комінтерну» Олександра Саєнка, «Комуніст» Степана Яновського, «Ми диктатура» Анатолія Труби, «Комінтерн» Юрія Жилка. Ці вірші писались з вірою в диктатуру пролетаріату і в щасливе, вільне від буржуазного утиску, майбуття. Одним з таких поетичних творів є надрукований у № 10 «Зорі» за жовтень 1925 року уривок з циклу «Сон-города» Максима Лебідя: «Клуб комсомольський» – напис... Ну, ясно... / І сумні поетичні химери, / У душі моїй раптом

гаснуть... / Жовтень ходить у цьому будинку, / І цей напис – як щит перемоги – / Буде тут і кіно і мітинг... / О, Єгово, ти зайвий – їй богу!..» [18, с. 1]. Таким оптимістичним настроєм пронизаний і вірш Івана Степанюка «Перше травня», надрукований у № 4 «Зорі» за квітень 1929 року: «Ми молоді, бадьорі, непоборні, / З простору в нас і сонце і блакить, / В червоне день ми завтрашній загорнем, / Загорнемо в знамена цілий світ...» [29, с. 1].

Окриленість та оптимізм – тільки один бік художньої літератури 1920-х. Її своєрідність відображена і в тематиці, і в художніх прийомах. Революційні письменники, відчувши смак перемоги і свою необхідність радянській владі, в творах не приховували почуттів, що надавали написаному зворушливості. Поети та прозаїки 1920-х щедро збагачували свою творчість порівняннями, епітетами, метафорами, гіперболами. Відродження радянської літератури позначене як реалізмом, так і романтизмом. Теми, яких торкались у творчості «двадцятники», це, в першу чергу, події революції, а потім вже – особисті спогади, реальні історії з життя сільських людей та робітничого класу, ліричні роздуми про навколишнє. Наприклад, до краси образної виразності вдавався літератор та мовознавець Василь Чапленко (Чапля): «День – як скалка. / Й сонце дзвоне. / А вже в небі серп. / Як же човен похитнеться / Там, де пень-верба, / Де гладінь, – тоді стенеться / День і хвіст серпа» [40, с. 21]. У «Зорі» друкувались і проникливі ліричні поезії Олени Шпоти: «Ой, давно! Як давно не згадать, / Залишилась віч-на-віч із ніччю, / Не вслухалась, що каже вода, / Дніпровим берегам так поривно... / Там далеко по той бік Дніпра, / Спочива, очі сплющило місто. / Воно спить, наче все в світляках, / Величне таке й променисте...» [43, с. 18]. Вірш-спогад поета Василя Матяша також ознаменував літературу 1920-х років: «В моїй уяві дзвенять тополі, / Дзюрчить з загати кришталь ставка, / А в серці терпнуть колишні болі / І думка в даль кудись тіка» [20, с. 20].

Літературним жанрам була притаманна правдивість, психологізм, краса вираження думки та проникливість. Це можна простежити на творах самого редактора «Зорі» І. Ткачука. Так, основою оповідання «Помста» є розповідь про діда Панька, який всі сили та залишок життя віддав боротьбі проти панства, втративши в ній навіть свого сина [27, с. 16]. До тем боротьби проти панського гніту західних українців звертався і письменник-галичанин, який жив у Канаді, Мирослав Ірчан. У «Зорі», серед інших його творів, надруковано оповідання «Безробітні», уривок з повісті «Великий гнів», «Підземна Галичина».

Революційні ідеї через долі людей та їх мужність у свої творах проводили й інші письменники: Анатолій Крашаниця («За вікном»), Василь Сокіл («Вночі»), Петро Ванченко («Повстанці»), Борис Тенета («Idee fixe»), Клим Поліщук («Смерть барона Шодуара», «Він вернувся»), Іван Степанюк («Стрижівський суд»), Петро Крижанівський («У балці», «Не витерпів»), Миколаус Ленау («На світанку», «В буйних днях»), Яким Лебідь («З щоденника»), Олександр Ярославський («Революціонер-більшовик»). Навіть в гумористичній історії Остапа Вишні «Як гусениця у дядька Кіндрата штани з'їла...» автор не забув про події Жовтня у порівнянні: «Свобода скрізь, як після революції» [4, с. 29].

Рубрики «Статті» та «Культурно-мистецька хроніка» часопису «Зоря» містять публікації, які розкривають історію краю, розповідають про життя та діяльність літераторів й істориків, а також про становлення пролетарської літератури. Тут чільне місце відводиться створенню та розвитку літературних об'єднань 20-х – 30-х років минулого століття. Вже в першому числі «Зорі» виходить стаття про Спілку селянських письменників «Плуг», засновану в 1922 році у Харкові (основоположник Сергій Пилипенко). З публікації видно, що на той час Катеринославська філія «Плуга» існує 7 місяців (з 24 травня 1924 року) і діє спільно з

театром ім. М. Заньковецької, а незабаром планує співробітництво з хором ім. Лисенка [28, с. 30]. Згодом часопис інформував про проведення другого Всеукраїнського з'їзду Спілки селянських письменників «Плуг», зокрема, про обрання до Центрального комітету «Плугу» від Катеринослава поета Максима Лебідя [8, с. 28].

Святкування першого річного ювілею обласної філії «Плуга» також було висвітлено в «Зорі». На це свято до Катеринослава приїхав представник «Молота» поет Володимир Сосюра: «Плужане улаштували вечірку для вчительства і студентства, зачитано було Володимиром Сосюрою віршованого роману «Тарас Трясило», що вразив слухачів незвичайною музичністю і ширістю» [25, с. 26]. Через «Зорю» В. Сосюра тримав тісний зв'язок з читачами Катеринослава. У часопису друкувалися його вірші «Де на Анархії знамена, Дніпро дивився і шумів» (посвята Максиму Лебедю), «Поневоленій Західній Україні», «До міста», «На барикаді»... До найчисельнішої літературної організації «Плуг» відомий поет ставився з прихильністю, відвідуючи, як бачимо, навіть святкування ювілеїв обласної філії.

У розгорнутій статті харківського письменника Анатолія Крашаниці «5 років «Плугу», що вийшла в № 4-5 часопису «Зоря» за 1927 рік, згадується, як «Плуг» став першою літературною організацією на Україні. Вона дала можливість реалізувати свої творчі здібності селянам, робітникам, просвітянам. Активні учасники Катеринославської філії «Плугу» ставали авторами кожного числа часопису «Зоря». Його редактор І. Ткачук всіляко сприяв розвитку цього об'єднання.

Другою за популярністю між літераторами та чисельністю була Спілка пролетарських письменників «Гарт». Вона виникла у січні 1923 року, а перше повідомлення про неї в «Зорі» з'являється відразу після появи часопису, у лютому 1925 року. В публікації цитуються слова голови спілки Василя Еллана-Блакитного: «Гарт» –

це самодіяльна організація комуністів і прихильників комуністичної партії, що ставить собі за завдання в галузі мистецтв полегшити комуністичній партії та радянській владі їх роботу, збираючи революційно-творчі сили та організовуючи продукцію виробів мистецтва» [5, с. 27]. В статті також зазначається необхідність створення філії цієї організації в Катеринославі. Але цьому не судилося здійснитись, літературне об'єднання проіснувало лише два роки. І. Ткачук у статті «За єдиний революційно-літературний фронт» («Зоря», № 1, 1927), повідомив: у 1925 році частина гартівців не трималась обраного шляху, а підпала під вплив неокласиків, в результаті цього і розпався «Гарт», а натомість утворилась Вільна Академія Пролетарської Літератури (ВАПЛІТЕ) на чолі з письменником Миколою Хвильовим.

З публікацій «Зорі» читачі були проінформовані й про діяльність об'єднань «Молот» та «Молодняк». У 1925 році на організаційних зборах Катеринославської філії Спілки пролетарських письменників «Молот», до якої входили літератори-робітники, головою було обрано І. Ткачука. Осередки «Молота» виникли на заводі ім. Петровського та на заводах селища «Амур» [10, с. 26]. Літературну організацію «Молодняк» створено у 1927 році з групи письменників, які відокремилися від «Плугу». У часопису згадувалась діяльність революційної літературної спілки «Західна Україна», групи лівого напрямку в мистецтві «Нова Генерація», літературної групи «Марс», «Авангард».

Більшість організацій згорнули свою діяльність, коли відновила роботу Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників. Про це «Зоря» проінформувала читачів у першому числі за січень 1928 року: «Після довгого перериву відновила свою роботу літературна група ВУСПП (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників), до якої приєдналися всі молоді літературні сили

Дніпропетровська» [37, с. 30]. Керівниками ВУСПП стали письменники Іван Кулик, Іван Микитенко, Володимир Коряка, Іван Кириленко.

З матеріалів часопису «Зоря» щодо літературних організацій можна зробити висновок: після революції відбувається зростання кількості художніх об'єднань, але вже наприкінці 1920-х років партійне керівництво звело їх до мінімуму, для зручності керування пролетарськими письменниками, а також для ліквідації будь-яких літературних дискусій. Це яскраво простежується через статті І. Ткачука. Він як редактор часопису роз'яснював партійні завдання літераторам, звертаючись до партійних постанов. Так, у 1927 році з'явилася його стаття «За єдиний революційно-літературний фронт», у якій він говорить про епоху будівництва соціалізму, непохитність робітничого класу й критично висловлюється з приводу ситуації розбрату в літературній сфері, виникненню суперечливих літературних груп. Редактор «Зорі» відмітив тільки організацію селянських письменників «Плуг» як «єдину організацію, що працює на Україні безперервно вже п'ятий рік» [32, с. 26]. Публікація закінчується повідомленням про скликання Всеукраїнського організаційного з'їзду пролетарських письменників, на якому планувалося розглянути питання виникнення організації, що поєднає всіх літераторів.

У редакторській статті «Літературний фронт Радянської України» (№ 1 «Зорі» за 1928 рік) знову говориться про протилежність поглядів літературних угруповань. Тут незадоволення радянської влади таким становищем вже підкріплюється прийнятою влітку 1927 року Постановою Політбюро ЦК КП(б)У про політику партії щодо української художньої літератури, де перед усіма організаціями висувається завдання «їх об'єднання у Всеукраїнську Федерацію Організацій Радянських Письменників, яка має об'єднати в собі також літературні групи

національних меншостей на Україні» [33, с. 23].

У цьому ж числі «Зорі» подається і Декларація Всеукраїнської спілки пролетарських письменників, яка взялася за виконання накресленого партією завдання щодо Федерації. У вказаній Декларації ВУСПП наводить ідеологічні постулати, які повинні бути обов'язковими для згуртування всіх радянських письменників. Одна із них – «висвітлювати велич соціалістичного будівництва і небували в історії людства досягнення пролетаріату» [33, с. 26]. Це стало відправною точкою суворого контролю кожного написаного слова, коли будь-яка літературна організація, яка бралася за спробу існувати окремо від ВУСПП, вважалася ворожою і згодом була знищена, а її авторів чекала трагічна доля.

У «Зорі» 1920-х років друкувалися також історичні та наукові статті. Авторами часопису були історики та філологи Д. І. Яворницький, П. О. Єфремов, Д. Ф. Чернявський. З під пера професора Петра Єфремова виходили статті, присвячені українським, в тому числі місцевим, літераторам та історикам. Прикладом можуть бути статті про літературну діяльність Т. М. Романченка (№ 4, 1925), М. П. Драгоманова (№ 7, 1925), Д. І. Яворницького (№ 12, 1925), М. С. Грушевського (№ 22, 1926). Академік Дмитро Яворницький друкував історичні статті, наприклад, «Стародавні жителі України».

У часописі вийшла низка статей з історії та природи рідного краю Дмитра Чернявського під назвами «Історичні околиці Катеринослава» (№ 8, 1925) «Міління Дніпра, причини його і наслідки в зв'язку з електрифікацією» (№ 9, 1925), «Ліси Катеринославщини в їх сучасному й майбутньому» (№ 10, 1925), «Історичні місця й забутки Катеринославу» (№ 20, 1926), «Від Половиці до Дніпропетровська» (№ 21, 1926). Ці статті, як усі інші, що стосувались краєзнавчої тематики, писалися спеціально для «Зорі», про це свідчили автори у своїх публікаціях. Дмитро Чернявський

прагнення розповісти більше про Дніпропетровщину пояснював читачам так: «Наше бажання подати відомості про місцеву старовину, підтримується зростаючою зацікавленістю людності до цієї старовини, а також тими заходами до зберігання й охорони пам'ятників природи, старовини й культури, що вживаються радянською владою в останні часи» [41, с. 19].

У 1920-х роках належне місце відводилося й бібліотечній справі України з наданням їй серйозного ідеологічного значення. За авторством історика та завідувача відділу «Україніка» Всенародної бібліотеки України професора М. І. Ясинського в «Зорі» вміщено ряд статей про історію створення краєзнавчих фондів «Україніка», становлення наукових бібліотек та їх українізацію, тематичні виставки. У березні 1926 року в часопису висвітлено роботу першої конференції наукових бібліотек УРСР, що відбулася наприкінці грудня 1925 року в приміщенні Всенародної бібліотеки України при Українській Академії Наук. Так, інформація про наради і конференції щодо роботи бібліотек у «Зорі» подавалася постійно. Її доповнювали також відомості про Державну бібліотеку Дніпропетровська, як у № 1 «Зорі» за січень 1929 року.

На сторінках часопису висвітлювалася і музейна справа. Замітка про Катеринославський музей мистецтв (художній музей) вперше з'явилася у № 7 за липень 1925 р. У ній його директор А. Мейстер повідомив, що музей відкрито в 1914 році за ініціативи Наукового Товариства, але під час імперіалістичної війни помешкання музею було віддано під військовий шпиталь. Свою роботу музей відновив вже після Жовтневої революції. У № 8 за серпень 1925 року «Зоря» друкує статтю історика Павла Козаря до 20-річчя існування Катеринославського краєвого музею (історичний музей). В ній теж йдеться про історію музею, його структуру та цінні експонати: «За 20 років впертої роботи музею вдалося зібрати за 8000 шт. експонатів, крім

тих, які були в час відкриття музею 1905 року. Зараз музей нараховує більше 32 500 шт. експонатів. На 20-тому році свого існування музей має 10 відділів: передісторичний, скитський, тюркський, класичний, запорізький, церковний, європейський, культури, української етнографії, архівний і біологічний» [12, с. 13].

Публікації про діяльність музеїв міста вміщувались у часопису й пізніше. Вони відображали нові досягнення у музейній справі. Велика роль у культурній революції також відводилася образотворчому мистецтву. В публікації «Зорі» 1929 року різьбяр, скульптор і маляр Костя Бульдіна наголошується: «Сучасне образотворче мистецтво має бути розумним оповісником нового життя, нового ладу, воно повинно допомагати будувати нову колективну психологію мас, давати нову тематику в співзвучній нашій епосі формах, допомагати революційній реконструкції господарства й побуду трудящих» [2, с. 25]. Виконання цих завдань художниками, багато з яких були заводськими робітниками (тоді їх називали «художники-самоуки»), демонструвалися на виставках, зокрема, в Дніпропетровському художньому музеї. Ці виставки та їх тематики завжди висвітлювалися в часопису. Серед дніпропетровських художників ідеологічне схвалення викликали роботи А. Мейстера, Г. Рєзніка, В. Дишлевича, О. Воробйова, М. Лисенка, К. Пінчука, Р. Проніна, М. Молочного.

Музичне мистецтво 1920-х років на Дніпропетровщині розвивалося надзвичайно активно. Саме з часопису «Зоря» бачимо появу багатьох музичних колективів: у 1925 році внаслідок об'єднання двох хорів було створено «Художню капелу імені Миколи Лисенка». Її диригент Іван Паторжинський та голова Петро Сагайдак поставили за мету популяризацію революційної пісні. Ідейне шефство над хором взяла філія літературного об'єднання «Плуг». Замітки про діяльність та інформація про концерти хору кожного місяця з'являлися в «Зорі». Так, у статті Я. Ледина

«Зразковий концерт капели ім. Лисенка» говориться, що для її професійного зростання з Києва запрошено диригента Миколу Міця. Перший зразковий концерт під його проводом відбувся в Зимовому театрі ім. Луначарського: «Цей концерт є першим революційним кроком Лисенківської капели, яка до цього часу, не зважаючи на сильне тиснення пролетарських культурних організацій топталась на однім місці і не могла скинути з себе отого аматорсько-просвітянського павутиння, яке так міцно обліпило українське культурне життя в Катеринославі. Микола Міць – досвідчений і талановитий дирижер, взяв відразу правильний тон щодо роботи хору в культурному житті робітничого міста – і підтриманий громадськими організаціями оголосив війну церковникам та просвітянам» [19, с. 30].

Музичне життя Дніпропетровщини також було повністю підвладне партійним завданням. Нести культуру в маси означало оспівувати діяльність влади, і Микола Міць добре з цим справлявся. Культурно-мистецька хроніка «Зорі» інформувала про створення студентського хору ім. Франка при Дніпропетровському Інституті народної освіти, яким також диригував Микола Міць, та про створення філії музичної організації ім. Леонтовича, що діяла в багатьох містах, з 1926 року – і в Дніпропетровську. Окремі статті були присвячені ювілеям музичних об'єднань. Наприклад, публікація «Рік існування державної капели «Зоря», для організації якої знову запросили Миколу Міця. Під його керівництвом за рік було проведено 60 концертів. Часопис публікував статті й про інші події в музичному житті міста, реорганізацію його музичних колективів та їхній репертуар. У публікаціях повідомлялося про організацію товариством ім. Леонтовича другого квартету у складі викладачів Дніпропетровського музичного училища, про оперний колектив при заводі ім. Петровського, симфонічний оркестр для обслуговування робітничих мас, роботу симфонічного оркестру профшколи

музичного технікуму під керівництвом В. Йориша та струнний квартет ім. Леонтовича.

Через матеріали «Зорі» розкривається і театральне життя Дніпропетровщини. Вже з першого числа в 1925 році від Максима Лебідя читачі дізналися, що Головополітосвіта удержавлює театр ім. М. Заньковецької, залишаючи його на Катеринославщині. Згодом вся трупа театру слухала тут лекції з політграмоти, а найбільшою популярністю в репертуарі заньківчан користувалася п'єса Куліша «97» про боротьбу незаможників з куркулями. У роботі місцевої влади з театрами повторювалась відома схема: драматургів закликали художньо відображати політику партії. Відповідно, статті-заклики до написання нових п'єс з'являлись і в «Зорі».

Про діяльність театру ім. М. Заньковецької, підрахунки кількості їх вистав, про результати проробленої роботи читачі «Зорі» дізнавались з кожного числа часопису. Виходила й інформація про діяльність нових театрів: у 1927 році розпочав свою роботу театр для дітей та юнацтва, до складу якого увійшла робітничка молодь та колишні безпритульні. В цьому ж році на запрошення облвиконкому до Дніпропетровська приїздить український академічний театр ім. Шевченка, а в Центральному театрі Дніпропетровська починає працювати театр російської драми під керівництвом режисера В. Єрмолова-Бороздіна.

Державний театр ім. Шевченка був найстарішим серед «революційних театрів» в Україні. До Дніпропетровська він переїхав після перебування в Полтаві та Донбасі. Театр ім. Заньковецької, який діяв на Дніпропетровщині з 1924 по 1927 рік, у свою чергу, відправили до Полтави. Такі театральні переїзди керівні органи Наркомосвіти влаштовували навмисно, аби спонукати акторський склад до знаходження нового у творчості та художній досконалості. Наприкінці 1927 року «Зоря» повідомила, що театр ім. Шевченка складається з близько 50 артистів, а його

головним режисером є М. Тінський. З класичної літератури театр взяв до репертуару твори Шекспіра, Гюґо, Мольєра, Карпенка-Карого, Старицького та інших. Серед авторів, які висвітлювали події революції, були Куліш, Мамонтів, Луначарський, Тренюв [7, с. 22, 23]. Досить швидко театр ім. Шевченка завоював прихильність глядача, а головне – партійної верхівки. У статті «Наші державні театри», що вийшла у № 4 «Зорі» за квітень 1928 року, йде мова про те, що «місцеві партійні й радянські органи ухвалили взяти театр ім. Шевченка на повну гарантію й лишити як постійний театр у Дніпропетровську» [22, с. 24].

У 1931 році на Дніпропетровщині почав діяти стаціонарний Дніпропетровський український оперний театр. Разом з іншими його орієнтували на допомогу втіленню завдань п'ятирічок. Статті на театральну тематику не сходили зі сторінок «Зорі». Висвітлювалися усі прем'єри, ювілеї, гастролі та зміни у складі театрів. Будь-які звершення однієї трупи ставилися за приклад іншим. Тут лідирував театр ім. Шевченка, який колись критикували: «Про Шевченківців можна взагалі сміло сказати, що не було жодної кампанії, майже жодної важливої події в місті, у якій вони не брали б участі. У МЮД'івський день – Шевченківці у фабзавучі зав. Петровського, напередодні МЮД'у вони дають концерт для комсомолу. Комсомольська газета «Майбутня Зміна» святкує своє 9-річчя – Шевченківці дають концерт, «Зоря» святкує річницю українізації – Шевченківці беруть участь у концерті, міліція святкує 12-річчя існування – Шевченківці дають концерт... Шевченківці виступають на з'їздах, зльотах, конференціях і т. д. і т. ін.» [42, с. 18].

Окремі числа «Зорі» присвячувались святкуванню культурних подій. Особливої уваги в часопису надали святкуванню 10-річчя Жовтневої революції у 1927 році, а в березні 1929-го розлого висвітлили «Тиждень української культури» на Дніпропетровщині. Цей захід співпав з 10-

річчям театру ім. Т. Шевченка. Саме тому в ньому й провели урочистості, які зібрали Червону армію, комсомол, заводи, спілки, залізничників, пролетстудії. З нагоди «Тижня української культури» дніпропетровський міський зимовий театр ім. Луначарського було перейменовано в театр ім. Шевченка, в якому вже десять років насправді він діяв [9, с. 28].

У публікаціях «Зорі» також відображались події становлення кіно та радіо на Дніпропетровщині, інформувалось про будівництво нових палаців культури, завдяки часопису дізнаємося про деталі форсування проголошеної культурної революції. У липні 1927 року в «Зорі» виходить стаття дописувача видання О. Токачірова «Дніпропетровські робітничі клуби», де наводиться число робітничих гуртків та перелічується, за якими напрямками вони працюють (політграмота, вивчення української мови, професійна грамота, художні гуртки та інші), також оприлюднюється інформація про кількість клубів. За рік з 32-х їх стало 53, але створення та будівництво нових не припинялося: «Дніпропетровськ зараз збагачується трьома новими клубами-палацами. Три основних спілки – металісти, залізничники та будівельники будують нові палаці» [35, с. 20]. Інші статті часопису були присвячені темі занепаду української культури за часів царату та її піднесенню після Жовтневої революції. Читачі часопису могли дізнатися скільки грошей відпущено на культурне будівництво, яким чином «підіймається» освіта, ліквідується неграмотність, виконуються інші партійні завдання щодо культурної революції.

Рубрика «Культурно-мистецька хроніка» часопису «Зоря», окрім інших культурологічних повідомлень, містила цікаві факти щодо гастролерів: приїзд до Дніпропетровська державної мандрівної капели «Думка», Московської опери, першого в СРСР симфонічного оркестру гармоністів, театру «Березіль», театру ім. І.Франка, письменника Остапа Вишні,

російського поета Володимира Маяковського.

На останніх сторінках «Зорі» повідомлялося, над чим працюють письменники та поети Дніпропетровська, а у рубриці «Наше листування» редакція відповідала авторам, які бажали надрукувати свої твори в часопису. Зазвичай, це були різкі іронічні відписи, але вони були необхідні для виховання пролетарських письменників. Так відповіли і поетові Г. Кузьменкові: «Завіконне *Semper idem*» – це словник залізничних термін, але не поезія. Почитайте пролетарських поетів, тоді побачите як і про що можна й слід писати в наші часи» [21, с. 31].

Наприкінці 20-х – початку 30-х років минулого століття в часопису «Зоря» відбулись помітні зміни, безпосередньо пов'язані зі згоранням українізації. У ставленні до преси це знайшло прояв у контролі над всіма публікаціями. Літературний процес відбувався так, як скеровувала його партійна верхівка. Вже наприкінці 1929 року редакційна колегія часопису «Зоря» почала змінюватись. Спочатку список осіб, що входили до редколегії, очолював письменник А. Анісімов, а з 1930-го по 1932-ий – письменник М. Біднов.

Редактор «Зорі» І. Ткачук і майже всі дописувачі часопису 1920-х років підпали під партійну опалу. Те, що було написано і створено ними за п'ять років, розгромлювали нещадною критикою в наступних номерах. У статті «Виправити хиби – працювати по-новому» невідомого автора говориться: «Дніпропетровщина, як великий центр промисловості та рільництва, давно приваблювала увагу українських націоналістів. Тут свого часу розгорнули свою контрреволюційну діяльність такі вовки націоналізму, як В. Поліщук, В. Підмогильний, В. Атаманюк, В. Чапля, активний діяч СВУ – фашист П. Єфремов і, нарешті, ворог із партквитком, дворушник і націонал-контрабандист І. Ткачук» [3, с. 90]. Вважалось, що саме їх вплив на молодих

письменників у написанні творів відволікав від пролетарського спрямування, наштовхуючи на націоналізм. Миколі Міньку навіть довелося зректися своїх романів, щоб продовжити творчість. У своєму листі до редакції, надрукованому в 1931 році, він пообіцяв, що свої помилки виправить вже новими «необхідними суспільству» творами. Незважаючи на те, що М. Мінько був одним із найяскравіших прозаїків Дніпропетровщини, у 1937 році його заарештували за звинуваченням у членстві в контрреволюційній українській націоналістичній організації, в цьому ж році письменника розстріляли.

У 1930 році у Дніпропетровську було організовано філію Всеукраїнської спілки пролетарських письменників. До її складу увійшли М. Альбертон, М. Біднов, М. Мінько, В. Роздольський, В. Чигирин [24, с. 15]. Ті літгуртки, які не входили до ВУСПП, вважались націоналістичними. До них відносили «ВАПЛІТЕ», «Марс» та неокласиків [11, с. 1]. ВУСПП опікувалася роботою літгуртка «Ударник» заводу ім. Г. Петровського, літгуртків заводів ім. К. Лібкнехта, ім. Ф. Дзержинського у Кам'янському, «Молодняка» й інших численних творчих гуртків при різних підприємствах міста. Спілка стежила і за діяльністю єврейських літгуртків при швацькій фабриці ім. Володарського та при машинобудівельному технікумі.

В 1931 році секретаріат Дніпропетровської організації ВУСПП створив так звану критичну групу. В ній, крім вуспівців, значились В. Фідровський, І. Степаненко, М. Соїфер, Ю. Круглий, А. Москаленко, А. Шаховий та ще кілька осіб [13, с. 18]. Ця група була зібрана для контролю над реалізацією завдань, що ставило перед пролетарськими письменниками партійне керівництво. Ті, хто входив до критичної групи звертали увагу на кожне слово літераторів, а свої критичні зауваження висловлювали на сторінках «Зорі». У статті Юрія Круглого «Оволодіти технікою (з приводу збірки поезії М. Олійника «З рудяних

надр») за липень 1933 р. йде послідовний розбір написаного поетом: «В основному ідейне спрямування збірки здорове: ясно, проте, що значимість віршів набагато зросла б, коли б опанував дужче автор уміння втілити свої думки у відповідні, найпридатніші, ясні, влучні слова; для цього треба ще багато попрацювати над собою. Не раз сказане переробляти, приміряти, підшукувати краще поки досягнеш потрібного ефекту; а взагалі треба позбутися абстрактної закликості, знищити виробничий натюрмортизм, поставити в центр робітника, а не процес, наситити вірші конкретними образами» [14, с. 89].

У публікаціях «Зорі» також висвітлені всі етапи діяльності ВУСПП. Першим його завданням став заклик ударників у літературу. В статті членів редколегії часопису М. Біднова та В. Чигирини «Література – на рівень ідей пролетаріату» за листопад 1931 р. підбиті підсумки діяльності спілки за рік існування в Дніпропетровську: «У місті, переважно на більших підприємствах, організовано 13 літературно-творчих гуртків ВУСПП, які, охопивши близько 250 робітників-ударників, організовують більшовицьке поповнення пролетарській літературі й вже тепер здебільшого спрямовують свою творчість на боротьбу за метал, за здоровий паротяг, за виконання промфінплану свого виробництва» [1, с. 13].

З кінця 1920-х років поетичні та прозові твори, що друкувалися в часопису, вже відрізнялися від написаного літераторами попередніх років. Кардинальні зміни в тематиці й стилістиці творів пов'язані з жорстким партійним контролем літератури. Пролетарські письменники 1930-х років мали ставити у центр своїх творів робітника, а метою цієї тематики було служіння завданням першої п'ятирічки, спонукання звичайних робітників на якнайшвидше її виконання. Тих письменників та поетів, які йшли врозріз з таким баченням літератури, вже відкрито паплюжили. Так звані «лівим напрямкам у літературі», з яких

наприкінці 1929 року залишилися тільки «Нова генерація» і «Авангард», вже не давали права існування, бо їхня творчість проростала з індивідуального бачення. У статті «Герої декларацій» за листопад 1929 року її автор А. Гасюк критикує представників двох лівих об'єднань, в тому числі лідера «Авангарду» Валеріана Поліщука: «Розповсюджуючи свої афоризми, В. Поліщук виявляє справжнє своє обличчя й свою ідеологію: «До глибокого розуміння мене – В. Поліщука – Україна доросте через 20 років», – впевнено заявляє він. Таке протиставлення свого «я» громадськості, свідчить про те, що індивідуалізм і богемщина ще глибоко сидять в голові «авангардівців» [6, с. 25]. Така критика не лишалася лише на папері, творчість, в якій відчувалась індивідуальність, насправді знищувалась, а її авторам створювали нелегке життя – вони весь час перебували під пильним оком влади.

У «Зорі» 1930-х років усі критичні статті були пронизані гаслом «Ударників – в літературу!», більшість заводських працівників взялися за «творчість». Авторський склад письменників та поетів 1920-х років змінюють прізвища робітника вагоноремонтного заводу Ф. Морозова, горнового доменного цеху заводу ім. Петровського І. Черкаського, фрезеровщика заводу ім. К. Лібкнехта І. Степанюка, робітника деревообробної фабрики В. Камінера та багатьох інших. У своїх віршах та прозі вони сповідували настанови керівника Дніпропетровської ВУСПП М. Біднова. Його промова на першому загальноміському зльоті ударників Дніпропетровщини, закликаних у літературу, опублікована у № 3 за березень 1931 року «Зорі»: «Треба, щоб ударник у літературі був за надійного представника більшовизму в боротьбі за пролетарську, за партійну, за комуністичну літературу. Це основне, бойове завдання ударника – закликаного на літературний фронт».

Ударників навчали техніці художнього слова, літературним прийомам, вмінню

розкривати тему. В часопису виходили повчальні статті, як «Ударникові літератури – про мову» за травень 1931 року, де її автор А. Москаленко навчав нормам мови, її володінню на письмі та «цінностям ідеологічного порядку». Робота з письменниками та поетами з підприємств велася серйозна, для них відкривалися відповідні курси, їх спонукали до написання книжок. Одним з найуспішніших і відомих призовників-ударників став Петро Харламов – слюсар заводу ім. Петровського. У 1933 році він випустив першу книгу віршів «Ехо епохи», деякі з них друкувалися і в «Зорі»: «Гремит завод – широкоплечий парень, / Как утро свеж, самой весны нежней, / В нем плавится руда – / Упорный камень стари / И новый человек растет в его огне» [39, с. 12]. Петро Харламов входив до літгрупи «Плавка» заводу ім. Петровського під керівництвом Д. Демерджі. Взагалі, всі літературні ударники цієї групи були найактивнішими дописувачами «Зорі». Серед них Андрій Шаміль, Валентин Гринбаум, Анатолій Аеров, Панас Перетяцько.

Через «Зорю» ВУСПП пропагувала виконання партійних завдань в літературі, дотримання всіх ідейних канонів. У часопису постійно розміщувались відповідні статті та партійні матеріали: «За велике більшовицьке мистецтво» (стаття Центрального органу КП(б)У), «Завдання пролетарської літератури в світлі промови тов. Сталіна», «Про перебудову літературно-художніх організацій», «Розвиток національно-культурного будівництва мусить іти врівень з темпами третього вирішного (Із постанови МПК про виконання директив партії та подальші завдання в справі національно-культурного будівництва на Дніпропетровщині від 17 травня 1931 року)», «Вирішення XVII з'їзду ВКП(б) і деякі завдання літератури».

Партійний контроль за розвитком культурної сфери негативно позначився на творчості митців. Їх змушували «боротися за ленінсько-сталінську партійність в творчій

методі, боротися за вплив на сумежні галузі мистецтва, боротися за єдиний пролетарський фронт, за його більшовізацію» [11, с. 17]. У такій «боротьбі» художнє слово почало втрачати красу. Навіть відомий своїм ліричним збірником «Сонячні кларнети» Павло Тичина у творчості починає відповідати ідеям сталінізму, зокрема віршом «Партія веде»: «Всіх панів до 'дної ями / Буржуїв за буржуями / Будем, будем бити! / Будем, будем бити!» [30, с. 15]. Відповідали завданням часу й вірші І. Степанюка «Їхні зусилля в чавун», П. Радія «Дідові рибальці» (з Дніпрельстанівських мотивів), Є. Богуславського «У місті», Л. Знаменського «Повз домни пробігли вагони», М. Олійника «На селі», Н. Івашиної «Сьогодні чистили ми зерно», Н. Будейкіна «У цеху». В прозі «ударники в літературі» й досвідчені письменники також висвітлювали справи партії, потужність заводського виробництва, життя самих заводчан і звичайних сільських людей.

У № 4 «Зорі» за 1932 рік надрукований розділ «Перша турбіна» з повісті «Турбіна» Володимира Кузьміча, де в образі робітниці Віри Ліпатової розкриті якості, які є зразковими для робітників «п'ятирічки»: «З усіх образів життя, які можна було порівнювати з людиною, на її гадку найбільше пасував образ турбіни. Їй здавалося, що нове почуття отримує певний сенс, коли його порівнювати з хуткохвильною турбіною, яка, беручи з електроносної ріки могутню силу натиску, крутиться шалено й нестримно» [15, с. 5]. В інших числах часопису виходила велика кількість літературних творів на задану партією тематику. В оповіданні «Проліски» К. Тисячного також віддзеркалені заводські будні: «Просвердлили льотку четвертої. Навально виприснула вогняна лава й помчала на ливарне поле. Топлення є. Але, біля домни неспокійно. Чавун не можна давати мартенам, бо він фосфористий. Цієї ж ночі була нарада. На ранок весь комсомол на ногах. Послали делегатів на гранітні кар'єри, на рудні, боролися за шамовку

домнам – добротну шихту» [31, с. 9]. В «Зорі» 1930-х років, серед інших, виходять оповідання та повісті М. Альбертона «Шахти», М. Мінька «Новий цех», П. Харламова «Першенство не віддамо», В. Чигирин «Пропозиція», С. Дніпровського «Місто риптовань», К. Клебера «Безробітні», Ф. Морозова «Фабричні хлопці», Д. Жаковського «Гартований у боротьбі».

З публікацій часопису 1930-х років можна побачити, як ретельно нав'язували партійну ідеологію служителям муз. У публікації за підписом В. Р. за жовтень 1930 року «У ногу з темпами доби (Дніпропетровські театри лицем до робітничого глядача)» говориться про діяльність місцевих театрів. До перелічених вище додається державний робітничий театр та театр робітничої молоді (ТРОМ). У статті вказується, що театри вже стали на вірний ідеологічний шлях та поряд з цим не забуваються помилки минулого: «Взяти хоча б театр Шевченка, – пише В. Р., – він, як відверто визнають його керівники, за 10 років свого існування губив своїх художніх цінностей більше, ніж набував. Невиразність репертуарної лінії та її надзвичайна строкатість, просвітянсько-назадницький ухил тягне театр у минуле, не давало можливості цілком влитися у широке річище всеукраїнської пролетарської культури» [38, с. 14]. Та вже в наступному році констатували значні ідеологічні досягнення в театрах.

З точки зору партійного орієнтиру мистецтва на ідеї соціалізму, театри наближались до високих щаблів розвитку. Мистецтво використовували як інструмент для швидкого впливу на суспільство, яке після перегляду відповідної вистави мало пройнятися урядовою ідеологією та налаштуватися на швидке виконання п'ятирічок: «Перед театрами стають на весь зріст завдання: забезпечити всіма засобами художньо-ідеологічного впливу більшовицькі темпи соціалістичного наступу в четвертому завершальному році п'ятирічки, битися за здійснення 6 вказівок

тов. Сталіна, за реалізацію вирішень жовтневого пленуму ЦК партії, організувати мільйонні маси навколо гасел партії й уряду» [17, с. 19].

У лютому 1932 року на розширених зборах Дніпропетровської організації ВУСПП було обрано її новий секретаріат у складі І. Аутодарова, В. Чигирина, І. Степаненка, П. Варламова, В. Камінера. На цих же зборах було переобрано редколегію «Зорі», до якої увійшли І. Аутодаров, М. Біднов, П. Вишневецький, Ф. Морозов, І. Степаненко, І. Степанюк та В. Чигирин [26, с. 62]. Відповідальним редактором став літератор Юрій Нікітов.

Еволюція «Зорі» від маловідомого україномовного часопису до видання, в якому численні автори прагнули бути надрукованими, стала цікавим процесом, що яскраво відображав культурне життя Дніпропетровщини протягом 10 років: з 1925 року по 1935 рік. За цей час вийшло 120 чисел «Зорі». Окрім коротких, але змістовних повідомлень культурно-мистецької хроніки, в часопису друкувалось багато віршів, прози та статей.

У 1934 році Всеукраїнська спілка пролетарських письменників припинила своє існування, замість неї утворилась єдина Спілка письменників України. У травні 1934 року відбулась перша обласна нарада письменників Дніпропетровщини, а потім і перший Всесоюзний з'їзд радянських письменників. Основні партійні промови і програма цих подій були широко висвітлені в «Зорі». В 1935 році «Зоря» виходить вже під новою назвою – «Штурм». Цей часопис став ідейним послідовником попереднього. Він виходив вже як орган Дніпропетровської обласної організації письменників України, яку очолював Петро Харламов.

Таким чином, за десятирічну історію існування «Зорі» відбулось чимало подій в культурному житті Дніпропетровщини. Через публікації часопису вони відображені у повному вимірі. З них стає очевидно, що після Жовтневої революції виникла певна творча ейфорія, в результаті якої розпочався

активний і швидкий розвиток культурної сфери. Цей розвиток і відчуття свободи надихнули літераторів на написання чудової прози та віршів. Спочатку у творах звеличували людину, її почуття, потім – партію та її ідеологію. Літературно-мистецький часопис «Зоря» 1930-х років публікує багато партійних виступів і документів з різних зборів, партійним «духом» пронизані й всі літературні твори.

Бібліографічні посилання

1. Біднов М., Чигирин В. Літературу – на рівень ідей пролетаріату // Зоря. – № 11. – Листопад. – 1931. – С. 13.
2. Бульдин К. Про другу художню виставку, про твори художників та про завдання сучасного образотворчого мистецтва // Зоря. – № 12. – Грудень. – 1929. – С. 25.
3. виправити хиби – працювати по-новому // Зоря. – № 1. – Січень. – 1934. – С. 90.
4. Вишня О. Як гусениця у дядька Кіндрата штани з'їла // Зоря. – № 4. – Квітень. – 1925. – С. 29.
5. Гарт // Зоря. – № 2. – Лютий. – 1925. – С. 27.
6. Гасюк А. Герої декларацій. Ліві напрямки в українській літературі // Зоря. – № 11. – листопад. – 1920. – С. 25.
7. Держтеатр ім. Тараса Григоровича Шевченка в м. Дніпропетровську // Зоря. – № 12. – Грудень. – 1927. – С. 22, 23.
8. Другий Всеукраїнський з'їзд Спілки селянських письменників «Плуг» // Зоря. – № 4. – Квітень. – 1925. – С. 28.
9. Зимовий театр перейменовано в театр ім. Шевченка // Зоря. – № 4. – Квітень. – 1929. – С. 28.
10. Катеринославський «Молот» // Зоря. – № 5. – Травень. – 1928. – С. 26.
11. Кириленко І. П'ять років боротьби за гегемонію пролетарської літератури (до п'ятирічного ювілею ВУСПП'у) // Зоря. – № 10. – Жовтень. – 1931. – С. 1, 17.
12. Козарь П. Катеринославський краєвий музей // Зоря. – № 8. – Серпень 1925. – С. 13.
13. Критична група ВУСПП'у // Зоря. – № 6. – Червень. – 1931. – С. 18.
14. Круглий Ю. Оволодіти технікою // Зоря. – № 7. – Липень. – 1933. – С. 89.
15. Кузьміч В. Перша турбіна // Зоря. – № 4. – Квітень. – 1932. – С. 5.
16. Культурний ріст Дніпропетровщини за 10 років // Зоря. – № 10-11. – Жовтень-листопад. – 1927. – С. 55.
17. Лебедів Н. У Дніпропетровських театрах // Зоря. – № 12. – Грудень. – 1931. – С. 19.
18. Лебідь М. З циклу «Сон-городи» // Зоря. – № 10. – Жовтень. – 1925. – С. 1.
19. Ледин Я. Зразковий концерт капели ім. Лисенка // Зоря. – № 8. – Серпень. – 1925. – С. 30.

20. Матяш В. В моїй уяві дзвенять тополі // Зоря. – № 6. – Червень. – 1927. – С. 20.
21. Наше листування // Зоря. – № 8. – Серпень. – 1925. – С. 31.
22. Наші державні театри // Зоря. – № 4. – Квітень. – 1928. – С. 24.
23. Перевірка українізації в Києві // Зоря. – № 2. – Лютий. – 1925. – С. 30.
24. Під прапори пролетарської літератури // Зоря. – № 10. – Жовтень. – 1930. – С. 15.
25. Плужанин. Ювілей Катеринославського «Плугу» // Зоря. – № 6. – Червень. – 1925. – С. 26.
26. Поширені збори Дніпропетровської організації ВУСПП // Зоря. – № 2. – Лютий. – 1932. – С. 62.
27. Рудик Д. Письменники з Західної України в УРСР // Зоря. – № 14. – Лютий. – 1926. – С. 16.
28. Спілка селянських письменників «Плуг» // Зоря. – № 1. – Січень. – 1925. – С. 30.
29. Степанюк І. Перше травня // Зоря. – № 4. – Квітень. – 1929. – С. 1.
30. Гичина П. Партія веде // Зоря. – № 8-9. – Серпень-вересень. – 1933. – С. 15.
31. Тисячник К. Проліски // Зоря. – № 2. – Лютий. – 1931. – С. 9.
32. Ткачук І. За єдиний революційно-літературний фронт // Зоря. – № 1. – Січень. – 1927. – С. 26-28
33. Ткачук І. Літературний фронт Радянської України // Зоря. – № 1. – Січень. – 1928. – С. 23, 26.
34. Ткачук І. П'ятиріччя журналу «Зоря» // Зоря. – № 2. – Лютий. – 1930. – С. 22-23.
35. Токачиров. Дніпропетровські робітничі клуби // Зоря. – № 7. – Липень. – 1927. – С. 20.
36. Українська літературна енциклопедія / К., 1990. – Т. 2. – С. 280.
37. У літгрупі ВУСПП // Зоря. – № 1. – Січень. – 1928. – С. 30.
38. У ногу з темпами доби // Зоря. – № 10. – Жовтень. – 1930. – С. 14.
39. Харламов П. Гремит завод // Зоря. – № 10. – Жовтень. – 1933. – С. 12.
40. Чапля В. Удень // Зоря. – № 12. – Грудень. – 1928. – С. 21.
41. Чернявський Д. Історичні місця і забутки Катеринослава (Дніпропетровська) // Зоря. – № 20. – 1926. – С. 19.
42. Шевченківці на виробництві // Зоря. – № 3. – Березень. – 1931. – С. 18.
43. Шпота О. Уночі // Зоря. – № 5-6. – Травень-червень. – 1929. – С. 18.
44. Яловий К. Як не в стовп головою, то в яму ногою (замітки українізованого) // Зоря. – № 7. – Липень. – 1927. – С. 18.